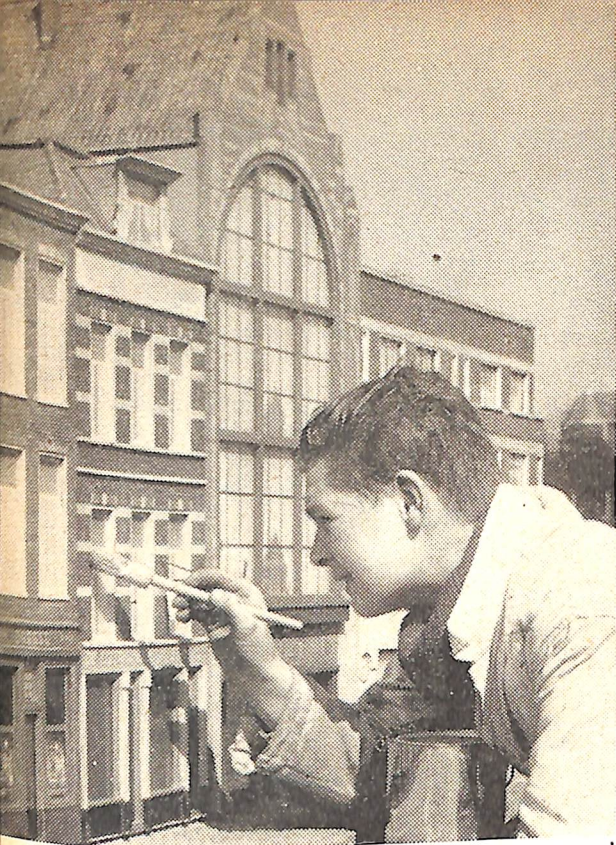

Deze reus schildert Madurodam op, de lilliputterstad. Dus het is geen reus, alleen de huizen zijn klein. Swift, de schrijver van een der meest venijnige satires op Engeland in de 18e eeuw is ermee begonnen. Groot en klein, machtig en machteloos, sterk en zwak, rijk en arm, mooi en lelijk zijn allemaal betrekkelijk, zijn alleen ten opzichte van elkaar te vergelijken. Er is niets vast, niets definitief, niets absoluut in deze zaken. Wij, gewone mensen, lopen als reuzen door Madurodam en als dwergen langs en door het atomium in Brussel. Het is wel om te gaan nadenken. Allerlei zaken, die de mensen eerst als vast, absoluut hebben beschouwd zijn op losse schroeven gezet, zijn relatief geworden. Gaat U maar na. Voor sommige Griekse wijsgeren waren zoet en zuur, warm en koud al relatief, maar de stof niet; de atomen. Copernicus gaat de sterrekunde relativeren, Newton gaat beweging en rust relativeren, Lamarck en Darwin zien de soorten niet meer als vaste geschapenheden maar relatief ten opzichte van elkaar, misdaad is niet iets „aparts” in de zin van de geboren misdadiger, Einstein relativeert de tijd en wat blijft er nog over van alle absoluutheden? Alle vaste burchten zijn in de loop der eeuwen ondermijnd en zijn ineengestort, alleen strijden nog tegen de relativisering het goed en kwaad en waar en onwaar. Ook de moraal is wisselend en relatief, maar niet waarop de moraal is gebaseerd; de keuze is definitief en onontkoombaar. En dan handhaaft het absolute zich nog in de kwestie van waar en onwaar. Daarin gaan kwestie van smaak, kwestie van „zo kan je het ook zien”; neen, als men waar noemt wat getoetst is door de rede, handhaaft de waarheid – het juiste oordeel – zich absoluut. De strijd van beide laatste absoluutheden is hard, de aanvallen zijn veelvuldig. Het is een fascinerend schouwspel om die strijd gade te slaan. Geen speelgoed. Gedachten eigenlijk opgewekt door de speelgoedstad.

MENS

en Wereld

Geen zuil tussen zuilen

Dr. J. P. van Praag constateerde in zijn opingsrede dat de humanistische beweging min of meer definitief haar plaats heeft ingenomen, waarmee wij ons onmiddellijk geplaatst zien tegenover het verontrustende probleem van de verzuiling. Zijn wij niet hard op weg als zoveelste zuil onze plaats tussen de zuilen in te nemen? En daarbij, zoals het een goede zuil past, te verstenen? Dat wordt ons vaak genoeg verweten en ik ben er van overtuigd, aldus dr. Van Praag, dat een aantal geestverwanten juist om die reden aarzelt zich bij ons aan te sluiten.

Wij zien sterker dan voorheen een bewust streven naar algemeenheid, dat wij op zichzelf alleen maar toejuichen, maar waarbij wij als eis moeten stellen dat het een reële samenwerking betreft en een werkelijk algemene grondslag. Dit streven gaat echter vaak uit van godsdienstige mensen die tamelijk ver van het centrum van hun kerk afstaan én van mensen die in hun beroep geen partij mogen kiezen en voor ieder open moeten staan. Het is natuurlijk hun goed recht de idee van de algemeenheid hoog te houden, maar er is één bezwaar: dat men op die manier de zuilen helemaal niet samenvoegt, maar tussen de zuilen een nieuwe opricht en dus medewerkt aan de verzuiling!

Voor ons humanisten zit hier het gevaar in, dat van de bewuste vertegenwoordigers vanuit het centrum van hun levensovertuiging alleen wij meedoen – en dan onze mond moeten houden. Maar dat is voor ons onaanvaardbaar. Wij zijn geen kleurloze recruten van de algemeenheid! Als het zo zou gaan, dan zouden de humanisten hun organen moeten opheffen, terwijl de anderen de hunne in stand houden en daarnaast ook nog wel willen aanvaarden dat sommigen van hen in algemene organisaties meewerken. Dat wil zeggen dat deze vorm van algemeenheid zich richt tegen de emancipatie van de jongste groep die tot zelfbewustzijn komt.

Dus toch maar verzuiling? Neen, dat is onze bedoeling niet. Maar voor samenwerking is wederzijds vertrouwen nodig en dat vergt de bereidheid tot een open gesprek, de erkenning van elkaars gelijkgerechtigdheid, een wederzijds respect.

Bij de problemen rondom de openbare school hebben wij humanisten een belangrijk aandeel te leveren, omdat zij in onze verzuilde samenleving een werkelijk stuk algemeenheid kan gaan vertegenwoordigen. Daarmee plaatst zij zich in de sterkste tradities van de Europese cultuur. Wij zijn in allerlei min of meer informele contacten met andersdenkenden betrokken. Wij hebben het gevoel op die manier een niet onbelangrijke bijdrage te kunnen leveren aan de opvoeding van ons volk in een geest van saamhorigheid en wederzijdse verantwoordelijkheid. En ik heb het gevoel dat, als wij in deze geest kunnen komen tot een nieuwe school, ook als

H.V. hield congres

Het congres van het Humanistisch Verbond in Wageningen ligt weer achter ons. Elders in dit nummer leest u er meer over; hiernaast geven wij een samenvatting van de toespraak, waarmee de voorzitter, dr. J. P. van Praag, het congres opende.

die schijnbaar zo moeilijke kwesties als die van het godsdienstonderwijs min of meer hun oplossing zullen vinden.

Als anderen spreken van kerstening in de zin van het stellen van de school onder de norm van de eisen die uit het christendom voortvloeien, kunnen wij in dezelfde zin spreken van de humanisering van de school. Maar dan lijkt het mij voor alle duidelijkheid beter dat wij niet tezeer met deze termen van kerstening en humanisering schermen, omdat ze bijna noodzakelijk zoveel misverstanden oproepen.

Onze wereld wordt bedreigd, niet alleen door machtsconflicten, maar ook door de midelen die ter beschikking staan om ze uit te vechten. Wij voelen ons diep verontrust over het gevaar van ioniserende straling voor de erfelijkheid van de mens, temeer omdat het onmogelijk schijnt wetenschappelijk een grens aan te geven, waarboven dit gevaar optreedt. Tegenover de afschaffing van atoomwapenen staat de gedachte dat juist het bezit er van de toepassing kan voorkomen.

In deze situatie is de uitspraak van ons Londense congres in 1957 van belang. Onze gedachte is, dat wij de oplossing niet in onze zak hebben, maar wel iets kunnen doen om mogelijke oplossingen dichterbij te brengen. Een van de naaste medewerkers van Eisenhower, admiraal Strauss, heeft met enige hoop van onze poging melding gemaakt.

Ook ten aanzien van het Nederlandse aandeel in de spanningen die in de wereld heersen, als de verhouding met Indonesië, zijn geen eenvoudige oplossingen mogelijk. Wij zouden de mogelijkheden nog eens moeten aftasten, tezamen met de andere geestelijke stromingen hier en ginds, nu de wederzijdse politiek ons zo zeer in het slop heeft gebracht. Ik zou de humanistische beweging niet graag mengen in de politieke strijd, maar ik geloof dat wij, juist als geestelijke beweging, ook niet aan deze vragen voorbij kunnen gaan.

In het slot van zijn rede, waarin dr. Van Praag de gewone werkzaamheden van het Verbond releveerde en sprak over het weer toenevend ledental, wekte hij op het eenmaal aangevangen werk met beleid, nuchterheid, volharding en toewijding voort te zetten. Het is de moeite waard!

KA-er is een enkele keer bijzonder verheugd, als hij de - veelal ongevraagde of onbedoelde - hulp krijgt van een andere schrijver. Deze keer dankt hij K. Kok, die in „Het Parool” van zaterdag 12 april onder de kop „Spiegel van Zuid-Afrika” een selectie publiceert van ingezonden stukken uit Zuid-Afrikaanse kranten. Deze geven een merkwaardig scherpe kijk op de sociale verhoudingen in dit land, dat steeds meer verscheurd dreigt te worden door innerlijke tegenstellingen. Omdat blanken, ondanks hun superioriteitsgevoel niet in staat blijken een vruchtbare oplossing te geven voor het nijpendste vraagstuk van Zuid-Afrika: de contrasten tussen een in getal, sociale onmisbaarheid en geestelijk niveau stijgend „gekleurd”, inheems bevolkingsdeel en een oorspronkelijk westerse minderheid. Het probleem spitst zich voortdurend méér toe en dreigt uit te monden in een strijd op leven en dood. Maar o.i. beter dan deze oppervlakkige beschouwing spreken citaten uit die ingezonden stukken een taal, die aan duidelijkheid niets te wensen over laat:

„Met zoveel rumoer over de „apartheid” wordt er maar niets gedaan aan onze openbare telefooncellen. Het is ellendig om een telefooncel binnen te gaan, waarin een niet al te zindelijke native (inheemse) de hoorn tegen haar of zijn oor heeft gedrukt, gedurende een goede tien minuten of zo. Het voorkomen van dit soort dingen zou volgens mij heel wat nuttiger zijn dan de twee ingangen die onze regeringsgebouwen bezitten...”

„Gaarne maak ik melding van een ongeval dat gisteren in Pretoria gebeurde en waarbij een blanke schilder zich ernstig bezeerde. Juist kwam er een native-verpleegster voorbij. Zij legde een drukverband aan en stopte de bloedstroom. Terwijl zij de schilder voortdurend bij de hand hield leidde zij hem naar een lift en bracht hem naar een drogist, waar de wond verder werd verbonden. Daarna werd de schilder naar de dokter gebracht”.

„Ik doe graag mijn werk als verpleegster, maar ik vind het onbillijk en onplezierig natives te verplegen. We hopen met heel ons hart dat de dag zal aanbreken dat native-vrouwen zullen worden opgeleid tot verpleegster, zodat wij op de blanke afdeling (van het ziekenhuis) kunnen blijven”.

Men kan uit die citaten reeds deze, wel enigszins verheugende conclusie trekken: dat niet alle blanken in Zuid-Afrika zich zozeer hebben verschanst achter hun meerderwaardigheidsgevoel, dat zij de goede daden van de kleurling niet meer kunnen zien.

Trouwens: ook andere fragmenten uit die ingezonden stukken tonen aan, dat wij de blanke Zuid-Afrikaanse bevolkingsgroep niet moeten zien als een homogene gemeenschap, die zich en bloc zou plaatsen tegenover de donkerder gekleurden. Dit blijkt zonneklaar uit de volgende citaten:

„Ik was getuige van een incident in het centrum van Johannesburg. Een native-bus stopte vlak voor me en de twee blanke conducteurs waren druk bezig een native-passagier er af te gooien. Het is mogelijk dat deze man op de een of andere manier de orde verstoort: ik kon dat niet beoordelen. Maar toen een van de andere passagiers protesteerde, werd hij eveneens uit de bus op straat gegooid. Toen ik en een andere aanwezige protesteerden tegen dit gewelddadig optreden werden we afgesnauwd met: „Daar hebben jullie niets mee te maken...”

„Met zijn rechterarm in een doek vertelde een kleurling in een daag in het magistratshof van Kaapstad dat hij was gearresteerd en geslagen op eerste kerstdag, nadat hij een blanke politieagent begroet had met „Hallo, mijn blanke broeder - gelukkig kerstfeest”. De man, Tommie McKenzie, was beschuldigd van het gebruik van liederlijke taal, het zich verzetten tegen arrestatie en het niet opgeven van naam en adres aan de politie. De magistraat zei, dat hij niet bereid was een veroordeling uit te spreken op het getuigenis van de blanke politieagent, Basil James Pienaar. „Er is op deze man - de gekleurde arrestant - veel meer geweld toegepast dan nodig is geweest”.

Menigmaal vragen wij ons af, op welke gronden blanken, in toegespitste kwalificatie: „westerlingen” of, nóg erger, „germanen”, zich verheven achten boven mensen, die een andere huidskleur, een andere cultuurvorm, een andere vorm van geestelijk leven hebben of samenwonen onder andere sociale omstandigheden. Niet bepaald nieuwe vragen, die toch voortdurend wéér opdoemen. Deze keer niet alleen naar aanleiding van het rasprobleem in Zuid-Afrika, maar ook als gevolg van de veroordeling van de Duitse leraar Ludwig Zind. Deze opvoeder-par-excellence toonde zich een groot-meester in anti-semitisme, een (nog steeds!) trouwe, aanhankelijke volgeling van Hitler, een man die openlijk verklaarde het jammer te vinden dat niet alle joden in Polen waren vergast. Niet over zijn veroordeling - die de man brodeloos, wellicht fanatieker, dus gevaarlijker maakt - zijn wij bijzonder verheugd, wel over de woorden, die rechter Eckert sprak toen hij vonnis wees, omdat daaruit blijkt, dat

er in Duitsland ook sterke tegenkrachten bestaan:

„Dit is niet alleen een geval van anti-semitisme, dit is flagrante minachting van de menselijke waardigheid... De houding van de verdachte kan vergeleken worden met geestelijke brandstichting.” Intussen is ook tegen een andere Duitse leraar een vervolging ingesteld wegens anti-semitisme. De 55-jarige Edgar Fernau zou in een kapperswinkel hebben gezegd: „Het is werkelijk zonde dat niet alle joden in de oorlog zijn vergast”. Vergissen wij ons als wij zeggen: dat het Duitse anti-semitisme altijd sterk in leraarskringen heeft geleefd? Intussen is het voor het westen steeds weer beschamend te bemerken, hoe sommige van zijn vertegenwoordigers menen problemen te kunnen „oplossen”. Als „het” oosten op een kwade dag meent dergelijke zienswijzen te moeten overnemen, zullen diezelfde vertegenwoordigers het felst protesteren. Maar of zij daartoe dan het recht hebben?

„De Groene” plaatste op 12 april een oproep tot een nieuwe schoolstrijd, waaraan wij met volkomen instemming enkele fragmenten ontleen. Het blad pleit fel voor die nieuwe schoolstrijd, welke niet een of andere vorm van politiek of godsdienst tot grondslag mag hebben. Een strijd dus „van heel het volk, voor de school, voor het onderwijs”. „De Groene” schrijft o.m.:

„De inzet van die nieuwe strijd is dus nu het onderwijs in zijn geheel en het motto zal daarbij moeten zijn: wil ons Nederlandse volk ook in de toekomst zijn culturele peil handhaven evenzeer als zijn levensniveau, dan moet de re-

gering meer geld voor dat onderwijs beschikbaar stellen. Dan moet het onderwijs niet langer blijven „een voorwerp van aanhoudende zorg der regering”, maar dan moet het onderwijs worden regeringszorg numero één. Dan moeten niet, als weer eens een bestedingsbeperking noodzakelijk zou zijn, daarbij de uitgaven voor de defensie, maar die voor het onderwijs buiten alle discussie gesteld worden, want de toekomst van ons volk is afhankelijk van het onderwijs van nu.”

Volgens het grote Deense dagblad „Berlingske Tidende” hebben de Russen hun proeven met kernwapens gestaakt na een ontzaglijk ernstig ongeluk. De hoeveelheid radioactiviteit boven Rusland en aangrenzende landen zou daardoor tot op het kritieke punt zijn gestegen. De Russen zouden niet door willen gaan met hun proeven, zolang hun wapens dit risico meebrengen.

Op het gevaar af, misverstaan te worden, spreken wij de hoop uit dat er ook iets mis moge gaan tijdens de nieuwste Amerikaanse proeven met kernwapens. Misschien dat Russen en Amerikanen elkaar dan zullen vinden in een vruchtbaar compromis. Wellicht gaat dan ook de voorspelling in vervulling, door velen geuit, dat a- en h-bommen in staat kunnen zijn werkelijk vrede te stichten, juist door hun afzichtelijke gevaren. Want, gelukkig, enige romantiek schuilt er noch in hun aard, noch in hun gebruik. Dit hebben zij voor op de „traditionele wapens”, hoewel wij persoonlijk nooit iets van romantiek hebben kunnen ontdekken in geweren, revolvers en kanonnen...

ERWTJES

Toen ze een meisje was van zeventien moest ze een hele middag erwttjes doppen op het balkon. Ze wou de teil omschoppen. Ze was heel woest. Ze kon geen erwt meer zien.

Toen ging ze maar wat dromen, van geluk, en dat geluk had niets van doen met erwten maar met de Liefde en de Grote Verte. Dat dromen hielp. Het scheelde heus een stuk.

En dat is meer dan vijftig jaar terug. Ze is nu zeventig en heel erg fit en altijd als ze 's middags even zit, mijmert ze, met een kussen in de rug,

over geluk en zo... een beetje warrig, maar het heeft niets te maken met de Verte en met de Liefde ook niet. Wel met erwten, die komen altijd weer terug, halsstarrig.

Ach ja, zegt ze. Ik kan mezelf nog zien, daar in mijn moeders huis op het balkon, bezig met erwttjes doppen in de zon. Dat was geluk. Toen was ik zeventien.

Annie M. G. Schmidt, uit „Weer of geen weer”, uitg. N.V. de Arbeiderspers, Amsterdam 1954.

Fromm en zijn boeken

Wie is Erich Fromm?

Mijn eerste kennismaking met werk van Erich Fromm – toen in Berlijn! – dateert van 1931 en 1932. Toen verschenen van zijn hand in het prachtige Zeitschrift für Sozialforschung twee grote artikelen. In het eerste stelde hij, als psycho-analyticus, de noodzakelijkheid, de sociale psychologie psycho-analytisch te doordenken. Onder sociale psychologie verstaat Fromm ongeveer: de wetenschap die poogt te verklaren, hoe de menselijke natuur (dus het totaal van menselijk voelen, denken en handelen), welke geen onveranderlijk iets is, verandert als gevolg van het maatschappelijk proces en op haar beurt weer als scheppende kracht het maatschappelijk proces bepaalt. In een tweede artikel probeerde Fromm met behulp van de psycho-analytische karakteronderscheidingen van Freud en vooral van Abraham, sociale karakters te onderscheiden. In het bijzonder poogde hij aan te tonen, hoe in bepaalde maatschappijvormen een speciaal karakter, de maatschappijvormen een speciaal karakter, de maatschappijvormen de toon aangevend bleek te persoonlijkheidstype de toon aangevend bleek te persoonlijk en als zodanig de „geest” van zulk een maatschappij bepaalde. Hij paste dit in deze vroege studie toe op de „geest” van het moderne kapitalisme.

Erich Fromm was dus een Duitser uit de Weense psycho-analytische school en heeft, naar ik meen, ook in Wenen gestudeerd. In ieder geval blijkt hij in die tijd vóór en omstreeks 1930 sterk te zijn beïnvloed door verschillende belangrijke sociale onderzoeken, door andere psycho-analytisch geschoolden gedaan. Zelf heeft hij zich steeds kennelijk intens met sociologie, economie en vooral met sociale, cultuur- en godsdienstgeschiedenis bezig gehouden. Uit die vroege tijd dateert o.a. ook een psycho-analytische studie over het ontstaan van het Christusdogma (1930).

Nadat het nazisme in Duitsland aan de macht kwam, zien we Fromm, als zovele andere belangrijke Duitse, Oostenrijkse en Poolse sociologen, psychologen en economen, (ten dele evenals Fromm overtuigde en actieve socialisten), na enige jaren in Amerika. Daar werkt hij nog.

Vanaf 1942 tot 1957 publiceerde hij, naast veel publicaties, speciaal op psycho-analytisch gebied, vier boeken, van welke tot nu toe twee reeds in Nederlandse vertaling zijn verschenen. Die vier boeken wil ik in deze artikelen iets nader brengen tot de lezers van „Mens en Wereld”. Ten dele is dat misschien reeds overbodig, want vooral het tweede boek is in de kringen van het Humanistisch Verbond reeds veelvuldig gelezen en in verschillende gespreksgroepen onderwerp van discussie geweest. Maar het zou Fromm onrecht aandoen betekenen, wanneer men één van deze boeken uit het geheel afzonderde, zij behoren bij elkaar. Al herhaalt de schrijver zichzelf dikwijls, zijn herhalingen gebruikt hij steeds om zijn, soms verheugend moeizaam, denken verder te ontwikkelen. Het lijkt me, dat ook met die vier boeken Fromm beslist nog niet „klaar” is. Dat zullen we wel merken.

Welnu: in 1942 verscheen in Engeland „The fear for freedom”, in 1952 onder de titel „De angst voor vrijheid” door Hans Redeker in het Nederlands vertaald en uitgegeven bij Bijleveld.

Voorlopig zullen we dit boek slechts kenschetsen met de – voor sommige lezers misschien nog wat duistere – woorden van Fromm zelf (blz. 10): „Het is de stelling van dit boek, dat de moderne mens, bevrijd van de boeien van een prae-individualistische maatschappij, die hem tegelijk begrenzing en zekerheid gaf, nog geen vrijheid verworven heeft in haar positieve betekenis als verwezenlijking van zijn persoonlijk Zelf, te weten: de expressie van zijn intellectuele, emotionele en zinnelijke mogelijkheden.”

Opstellen over het werk van E. Fromm (II)

Fromm beloofde in dit werk, dat hij, zoals hijzelf schreef, onder invloed van de tijdsomstandigheden (de oorlog!), vroeger dan hij oorspronkelijk van plan was, als deelstudie, liet verschijnen, dat het een deel was van een breed opgezette studie over de karakterstructuur van de moderne mens en de problemen van de oorzakelijke correlatie tussen psychologische en sociologische factoren. (ibid. blz. 9).

(Onder oorzakelijke correlatie wordt hier ongeveer verstaan dat enerzijds het maatschappelijk gebeuren en daarmede ook bepaalde politieke, economische en culturele maatschappijvormen het denken, de wensen en begeerten en de angsten, eveneens het geloven, de godsdienstige inhouden, beïnvloeden, vormen en vervormen, maar dat anderzijds al die denk- en gevoelsinhouden ook de maatschappelijke ontwikkeling in al haar aspecten weer bepalen).

De idee der vrijheid staat in dit boek centraal. Na een algemene inleiding behandelt Fromm dan vooral de vrijheid in het tijdperk der hervorming en de aspecten van de vrijheid voor de moderne mens. Daarna komen dan bepaalde vormen van „vlucht voor de vrijheid”, door hem benoemd met: autoritairisme, destructivisme en automatisch conformisme. Dan volgt een psychologische karakteristiek van het nazisme, waarna het probleem van vrijheid en democratie wordt behandeld.

Hier zijn reeds een aantal door Fromm gehanteerde begrippen genoemd, waarop we nader zullen moeten ingaan, maar dan door steeds grepen te doen uit zijn verschillende boeken, daar, zoals ik reeds opmerkte, in Fromm's denken op verschillende onderdelen een duidelijke ontwikkeling is te bespeuren.

Als direct vervolg op „De angst voor de vrijheid” moet worden beschouwd – door Fromm zelf! – het, 14 jaar later, in 1956, verschenen boek „The Sane society”, waarvan binnenkort onder de titel „De gezonde gemeenschap” een Nederlandse vertaling, weer van Hans Redeker en weer bij Bijleveld, zal verschijnen.

De hoofdschotel van dit boek, waarmee het vooral een nadere uitwerking van een vervolg op „De angst voor vrijheid” is, wordt gevormd door het vijfde hoofdstuk: „De mens in de kapitalistische maatschappij.” Dit hoofdstuk wordt gevolgd door een beschrijving van enkele mogelijkheden van toekomstige maatschappijontwikkelingen, ten dele reeds ontwikkelingen van verleden en heden en dan door een keuze uit de mogelijkheden door Fromm zelf.

Hieraan gaan vooraf een probleemstelling: wat is gezond, kan een samenleving gezond zijn, een beschouwing over „de menselijke situatie” en over geestelijke gezondheid en samenleving. In deze eerste hoofdstukken van dit boek herhaalt Fromm ten dele en bewerkt hij eveneens gedachten door hem uitgewerkt in het boek „Man for himself”, in 1949 in het Engels verschenen en in 1955 in Nederlandse vertaling (zelfde vertaler en uitgever) onder de naam „De zelfstandige mens, een bijdrage tot de psychologie der ethiek”.

Hoofdstuk 2 van dit boek heet: „Humanistische ethiek als de toegepaste wetenschap der levenskunst” en hoofdstuk 4: „De problemen van een humanistische ethiek”. Alleen reeds in deze titels ligt een mogelijke verklaring van de ruime belangstelling, die vooral dit boek in humanistische kring geniet. Een poging om zowel een individuele (maar in sterke mate sociaal bepaalde) als een sociale karakterologie te geven, vinden we in het derde hoofdstuk.

Tenslotte kwam in 1957 een klein boekje uit bij George Allen & Unwin Ltd, London, getiteld: *The art of loving*. Dus enigszins, maar niet voldoende dekkend, te vertalen met: De kunst van liefhebben. Als ge maar wilt bedenken dat „kunst” hier dan zowel ons Nederlandse kunst in algemeen gebruikelijke zin betekent als het Engelse Arts, dat een belangrijk deel der „geesteswetenschappen” bestrijkt. In menig opzicht is dit een sluitstuk op het vorig werk, waarover heel wat te zeggen valt, vooral over de theorie der liefde en de wijze, waarop, evenals overigens in de vorige werken, Fromm inhoud aan het woord liefde geeft. Wat mij betreft, met dit laatste boekje heeft Fromm, zo niet in alle opzichten mijn denken bevredigd, dan toch mijn hart gestolen. De lezer zij gewaarschuwd als hij straks mijn ontboezemingen verder leest. Het is moeilijk kritisch te zijn ten aanzien van iets dat je heel mooi vindt. En ik vind dit laatste boekje werkelijk heel mooi.

Zoals ik het hele na-oorlogse werk van Fromm voorzover hier genoemd, uitermate de moeite waard acht. Gelukkig bij herhaling prikkend tot bedenkingen, maar, mede daardoor, het eigen denken steeds stimulerend.

Wij zullen nu trachten, verschillende hoofdgedachten van Fromm in een paar volgende artikelen aan de orde te stellen. Natuurlijk wordt dit een zeer eenzijdig aan de orde stellen. Fromm heeft de moed gehad, zich op zeer verschillende vakgebieden te bewegen. Voor een deel worden deze opstellen dus niet meer dan beschouwingen van een geïnteresseerde consument, die zijn waardering onder andere zal trachten uit te drukken door zo nu en dan „ja maar” te opperen. Daarnaast zal ook wel eens gelegenheid zijn, Fromm naast tijdgenoten te plaatsen. Want Erich Fromm is zeker niet de enige, ook zeker niet de enige psycho-analyticus, die zich met sociale en met ethische vraagstukken bemoeit. Maar hij doet het wel zo intens als weinig anderen en brengt een aantal gedachten welke toch wel zeer oorspronkelijk zijn. Om die te peilen, zou het echter ook gewenst zijn dat, behalve iemand, die speciaal geïnteresseerd is in sociale problemen – en dan nog wel vooral in de praktische – de psycho-analyticus en de filosoof, in het bijzonder de ethicus en de antropoloog hun stem lieten horen.

A. TREURNIET

Lezingen voor de radio

27 april (VARA) 9.45 uur: Enno Hommes over „De wereld van morgen voor de jonge humanisten”.

4 mei (VARA) 9.45 uur: Dr. B. W. Schaper over „De prijs der vrijheid”.

5 mei (AVRO) 15.15 uur: Dr. L. van Gelder over „De opvoeding in de jeugdbeweging”.

De tekst van deze lezingen is verkrijgbaar bij het Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht, door storting of overschrijving op giro nr. 30.49.60 of door insluiting van f 0,25 aan geldige postzegels.

Kort verslag van het Congres

Willen wij sommige kritikasters geloven, dan moeten de congressisten van het Humanistisch Verbond zich op zaterdag 19 en zondag 20 april in Wageningen bijzonder goed thuis hebben gevoeld: verklapte burgemeester De Niet in zijn welkomstspeech niet, dat Wageningen per vierkante meter de meeste intellectuelen van alle Nederlandse gemeenten telt? Deze korte rede van de burgemeester was in vele opzichten verkwikkend omdat hij, als christelijk-gelovig man, er nog eens de nadruk op legde dat de ware democraat altijd de andersdenkende in diens anderszijn-in-geestelijk-opzicht moet respecteren, wil hij zijn eigen levensovertuiging geen geweld aandoen. Juist in dit verband bleek burgemeester De Niet er trots op, dat Wageningen in de voorgrond van zijn gemeentehuis het wapen der Verenigde Naties heeft laten aanbrengen.

Voorzitter dr. Van Praag antwoordde verheugd te zijn in Wageningen te mogen congresseren, omdat in dit centrum van landbouwwetenschap een officieel einde kwam aan vijf jaar vernietiging. Een vergelijking trekkend tussen het H.V. en de wetenschap, in Wageningen beoefend, zei Van Praag o.m.: ware menselijkheid is als het zaad. Ze moet zorgvuldig worden behoed, en zal meestal pas op lange termijn vruchten geven.

Voor een uittreksel van de rede, waarmee dr. Van Praag het congres – gehouden in de „Junushoff – opende verwijzen wij, om in grotekranten-stijl te blijven, „naar elders in dit nummer.” Van Praag deelde nog mee, dat het hoofdbestuur een telegram heeft gestuurd naar het congres in Utrecht, waar dringend gepleit werd voor verbetering van alle voorwaarden voor goed onderwijs. In de toekomst zal een Raad van Advies het hoofdbestuur bijstaan. Van Praag las een lijst van prominenten voor, die al hebben toegezegd in de Raad zitting te nemen.

Bij de behandeling van het jaarverslag aanvaardde het congres een motie van het hoofdbestuur waarin wordt gevraagd het totstandkomen te bevorderen van een wereldconferentie van des-

kundigen, die alle problemen welke de zich koortsachtig ontplooiende atoomfysica – met haar voor-, maar vooral haar nadelen – wekt, diepgaand en objectief kan behandelen.

De letterlijke tekst van deze motie luidt:

„Het congres, gezien de besprekingen over het atoomvraagstuk op het Internationale Congres in Londen 1957, overwegend dat sindsdien de dreiging van atoomwapens nog ernstiger is geworden, onderschrijft en onderschreept de aldaar opgestelde verklaring over kernwapens en verzoekt het hoofdbestuur de gedachte van een wereldconferentie van deskundigen van het hoogste niveau op politiek, sociaal, wijsgerig en wetenschappelijk terrein te bevorderen”.

De teleurstelling, die enkele afgevaardigden uitten over de achteruitgang van het ledental in 1957, gaf Van Praag de gelegenheid op enkele belangrijke punten te wijzen. In de eerste plaats, dat deze – overigens geringe – teruggang te wijten is aan de contributieverhoging welke per 1 januari 1958 van kracht werd en die – en dit is anderszijds uiterst verheugend – toch het H.V. vijftig procent méér inkomsten zal geven. Hij bestreed met veel indringende kracht, het „fatalisme” van enkele leden die meenden: we moeten ons nu maar tevreden stellen met zo'n 11.000 leden en dáárop ons werk instellen. Met gerechtvaardigde trots kon Van Praag er op wijzen, dat zelfs in grote landen als de Verenigde Staten en India men het Nederlandse Humanistisch Verbond tot voorbeeld neemt voor eigen activiteiten, dat men het H.V. daar nog steeds beschouwt als een gideonsbende. „Wij mogen, wij móeten niet aanvaarden dat nu het plafond van het ledental is bereikt,” zei Van Praag. Hij beëindigde zijn beantwoording der vragen met een citaat uit de bijbel: „Als dan het zout smakeloos wordt, waarmee moet het dan gezouten worden?” Daverend applaus dankte hem voor deze stimulerende woorden.

Na vrij uitvoerige discussies werden de jaarverslagen van secretarissen en penningmeester goedgekeurd, hetgeen voor de schrijver van dit verslag geen al te grote verrassing was.

Opmerkelijk – en lang! – was het betoog van mevrouw Van Ackooy (Brunssum), die met klem pleitte voor meer aandacht van het hoofdbestuur voor de kleinere gemeenschappen. Zij verweet ronduit het hoofdbestuur de „buitengewesten te veel alleen te laten modderen”, gelijk ze het uitdrukte. De moeilijkheden van de kleine gemeenschappen kwamen in haar met veel overtuiging voorgedragen rede duidelijk tot uiting (die van de grote gemeenschappen van grotere, en die zijn er ook!). Mevrouw van Ackooy sprak haar verwondering er over uit, dat zo weinige vertegenwoordigers der gewesten in het hoofdbestuur zitting hebben, „die veelal beter dan menige dr. mr. ir. of prof. weten hoe zij de gewone man kunnen bereiken.”

Dit alles diende ter verdediging van het voorstel, het hoofdbestuur te doen samenstellen door vijf dagelijkse bestuurders, vertegenwoordigers der gewesten en andere leden.

Van Praag moest bekennen, dat na het vertrek van Lips naar het Humanistisch Thuisfront er steeds moeilijkheden zijn geweest in het onderhouden van het contact tussen het hoofdbestuur en gemeenschappen. Daarvoor is een man nodig die precies weet wat er in het dagelijks bestuur wordt behandeld. In het najaar is J. J. Smid met de taak contact hoofdbestuur-gemeenschappen, belast geweest. Nu Smid weer de dienst van het H.V. gaat verlaten zal Th. Polet deze taak verrichten. Van Praag meende, dat het een moeilijke opgave zou zijn, uit de gewesten mensen aan te wijzen, die voor het H.V. evenveel waarde zouden hebben als de nu zitting hebbende hoofdbestuurders. Hij achtte de conclusie, dat het hoofdbestuur te weinig aandacht voor de problemen der kleine gemeenschappen zou hebben, beslist te voorbarig. Ook over financiële moeilijkheden valt te praten. En dan: Als er vertegenwoordigers van de gewesten in het hoofdbestuur komen dan moeten zij niet denken, dat er hun specifieke problemen, in concreto behandeld kunnen worden. Er komen daar wel grote principiële vraagstukken aan de orde: dan zijn de gewestbestuurders verloren voor... hun gewesten. „En... denkt u nu heus dat de organisatorische en financiële moeilijkheden in het hoofdbestuur veel anders zijn dan die in de gemeenschappen en gewesten?” vroeg van Praag. Hij ontdekte één verschil: „Gij gewest- en ge-

(Vervolg op pag. 6)

VERKLARING OVER KERNWAPENEN

Allen zijn het er over eens, dat een volkomen nieuwe situatie is ontstaan door het vermogen van de kernwapenen om een onvoorstelbare massaslachting te veroorzaken. Nieuwe situaties vragen niet alleen nieuwe vormen van menselijk gedrag, maar bevorderen ook hun ontstaan. Het vereiste gedrag ontstaat nochtans niet vanzelf, een nieuwe wijze van denken is nodig.

Onze tegenwoordige denkwijze is angstig en verward. Sommigen wensen dat de nieuwe wapens worden uitgebannen. Anderen staan er op dat de wederzijdse blokkering gehandhaafd blijft, omdat deze voor de eerste keer een hachelijke wereldveiligheid heeft meegebracht. Sommigen beweren dat wereldregering het enige antwoord is. Sommigen zijn tot een onvoorwaardelijk pacifisme gekomen. De eerste stap behoort stellig te zijn klaarheid te verkrijgen over de werkelijke mogelijkheden die ter keuze staan, en om de voorwaarden en gevolgen daarvan onomwonden onder het oog te zien.

In het verleden hebben de volken hun wezenlijke belangen verdedigd en uitgebreid door oorlog en imperialisme. Men is het er over eens, dat deze middelen niet meer bruikbaar noch aanvaardbaar zijn. Maar de wezenlijke belangen blijven, en de pogingen om ze

te verdedigen en uit te breiden zullen voortduren. Door welke nieuwe methoden kan dit uitvoerbaar worden gemaakt? De geschiedenis laat ons verschillende pogingen zien om bepaalde vormen van wereldorde tot stand te brengen: door imperialisme, door machts-evenwicht, door collectieve veiligheid (naar het model van het Protocol van Genève of van het Pact van Locarno), en thans door de hachelijke en wellicht twijfelachtige blokkering van even machtige tegenstanders. Wat kan men leren van dit stuk geschiedenis, en wat zijn de vormen van wereldorde, die al dan niet beantwoorden aan de geheel nieuwe bewapeningssituatie?

Er is dringend behoefte aan een nieuwe wijze van denken gericht op het schiften van de problemen en het verkrijgen van een duidelijk beeld van de gecompliceerde mogelijkheden die ter keuze staan. Dit moet 'n wereldomvattende wijze van denken zijn, niet ideologisch maar kritisch. Het moet een denken zijn van deskundigen van het hoogste kaliber op politiek, sociaal, wijsgerig en wetenschappelijk terrein, gerecruteerd uit de geschoolde geesten en de wijsheid van Oost en West.

Wij hebben allen wezenlijke belangen in de wereld te verdedigen en uit te breiden: hoe kan dat gebeuren zonder het hele mens-

heidsavontuur schipbreuk te doen lijden? Dat is de realistische vraag, die een reeks even realistische antwoorden vergt.

Een wereldomvattend denken over deze problemen vraagt een richtpunt. Het gaat er om de wereldopinie te wekken om een conferentie te eisen van mensen geschikt om zulk een denken nieuwe stuwkracht en betekenis te verlenen.

Laat dit tweede congres van de Internationale Humanistische en Ethische Unie, als uitvloeisel van zijn eigen onzekerheid en bezorgdheid, uitdrukking geven aan deze wel-doordachte eis.

De Conferentie van Atoomgeleerden in Genève dient gevolgd te worden door een breder opgezette conferentie van vertegenwoordigers van de in aanmerking komende takken van wetenschap. Deze gedachte dient uitgewerkt te worden. Nimmer is een conferentie van zulk een samenstelling bijeen-geroepen. Een nieuwe vorm van beschaafd gedrag kan ontwikkeld worden door de druk van de wereldgebeurtenissen, als de weg daartoe duidelijk gemaakt wordt. Het is een wereldomvattende menselijke verantwoordelijkheid, waaraan men zich niet langer behoort te onttrekken, te trachten deze weg duidelijk uit te stippelen.

ACTEURSTONEEL

De bekende acteur Bob de Lange, een der directeurs van het Rotterdamse gezelschap, heeft tijdens een toneelforum in Den Haag een nogal merkwaardige uitspraak gelanceerd. Het doet er eigenlijk niet zo veel toe, zo was de strekking van zijn betoog, wát een acteur speelt, als hij maar in de rol zijn vreugde-in-het-spelen kan beleven. Maar of hij dat nu doet in Rooie Sien of in Macbeth, dat is maar van ondergeschikt belang.

Het zou niet verstandig zijn een dergelijke boutade al te zwaar op te vatten. Het feit alleen al dat hij de uiterst bekwame Karl Guttman als dramaturg aan zijn gezelschap verbonden heeft, bewijst dat de toneeldirecteur Bob de Lange behoort tot de mensen die als het er op aankomt verheugend veel wijzer zijn dan hun eigen theorie. En bovendien, als protest tegen het zogenaamde literaire toneel, dat misschien literair is maar in elk geval helemaal geen toneel, kan men een dergelijke uitlating ook nog wel begrijpen, al is het wat moeilijk er ja op te zeggen.

Maar de Rotterdamse directeur is niet de enige die er althans af en toe zo over denkt. Is de vertoning van Platonow door de Haagsche Comedie niet eigenlijk uit hetzelfde principe geboren? Het is een bewerking van Tsjechofs eersteling, die men uit zijn nalatenschap heeft opgediept. Tsjechof heeft van dit stuk, dat ook in onvoltooide staat een speeltijd van acht uur zou vereisen, het manuscript verscheurd, en wat men nu gevonden heeft, zijn de kladschriften. Men had ze dunkt mij maar liever niet te voorschijn moeten halen, men heeft er Tsjechof bepaald geen dienst mee bewezen. Natuurlijk, aan de klauw herkent men de leeuw, en ook de jonge, onrijpe Tsjechof verraad hier al in sommige scènes wat hij worden zal; de geniale schrijver van De Kersentuin, De drie zusters en van Oom Wanja — waarvan de reeks voorstellingen, onderbroken door ziekte van Ko van Dijk, nu weer wordt voortgezet —. Zo waren de eerste twee bedrijven vol beloften. Eerst in de zonnige tuin van het landhuis, later in dezelfde omgeving maar nu tijdens een bal — lampions en op de achtergrond muziek en dansende paren! — maken we kennis met een reeks ongemene boeiende figuren, die voor een deel in Tsjechofs later werk terugkeren. Onder de verfijnde en blijkbaar bijzonder inspirerende regie van Scharoff hebben de spelers van de Haagsche Comedie aan deze, soms maar even aangeduide figuren, op overtuigende wijze gestalte gegeven. Het is een demonstratie geworden van wat toneelspeelen kan zijn. De verlopen dokter van Frans van der Lingen, de gepassioneerde weduwe van Myra Ward, de nobele vader van Albert van Dalsum en zijn vlegelachtige zoon van Bas ten Batenburg, de romantische Sofja van Annet Nieuwenhuysen, de lieve en onbeduidende Sasja van Do van Stek en de dronken kolonel van Joris Diels — het zijn stuk voor stuk creaties geworden. Het woord wordt in toneelrecensies vaak al te lichtvaardig gebruikt, maar is hier ten volle op zijn plaats.

En dan heb ik nog geen woord gezegd over de nooit falende Paul Steenberg, die heel zijn machtig talent aan de titelrol leent en... verspeelt. Want het helpt allemaal niets! De spelers van de Haagse Comedie laten zien, tot welke schitterende prestaties zij in staat zijn, maar het stuk redden, nee dat kunnen zij niet. Na de geniale aanloop kan de verdere geschiedenis van de zwakkeling Platoon, die door drie vrouwen tegelijk nagelopen wordt en ondanks berouw over wat hij heeft gedaan en zeker nog zal doen hen alle drie in zijn armen sluit, ons niet meer bijster interesseren, laat staan overtuigen. Toen de vrouw, die het diepst door hem gewond is, de revolver, waarmee zij zich eerst

zelf had willen doden, op deze frases verkopende mislukking had leeggeschoten, zei een achter mij zittende dame „opgeruimd staat netjes!”

Dit commentaar leek mij treffend juist. Het moet er voor de directie verleidelijk hebben uitgezien: een uitstekende bezetting en de regie van de toneeltovenaar Scharoff voor... nou ja toch bijna een echt stuk van Tsjechov met in elk geval mooie rollen. Het moest een groot succes worden. Het werd iets anders: een wervel wekend morsen met talent. Acteurstoneel!

En wat heeft de directie van de toneelgroep

Toneelpraatje

Theater er toe gebracht als Nederlands stuk „Plantage Tamarinde” van Hans Keuls te kiezen? Heeft ook hier de spelmogelijkheid de doorslag gegeven, de aanwezigheid van enige wat men dan noemt „sterke” rollen? Het moet haast wel. Aan de belangrijkheid van de inhoud kan het in elk geval niet gelegen hebben. De héél eenvoudigen van geest, voor wie een dergelijk protest tegen rassendiscriminatie nu nog geschreven kan zijn, vormen toch niet het voornaamste deel van ons schouwburgpubliek. En alle anderen moeten toch het gevoel gehad hebben, dat ze aan deze allerelementairste lesjes al lang ontgroeid waren. Intussen konden zich twee bedrijven lang troosten met de overweging, dat dit stuk met zijn al te doorzichtige inhoud uitstekend speelbaar was en ook niet de minste pretentie had. Maar toen in het slotbedrijf de oude koppige planter, murw gemaakt door een hartaanval, vrienden en magen – van welke huidskleur dan ook – om zich heen verzamelde en in een soort morele herbewapeningsscène zijn ongelijk bekende, was dit valse sentiment toch niet langer verteerbaar. Het was een genoegene Cruys Voorbergh eens weer te zien, en het spel van de kleurlingen Elly van Stekelenburg en Paul Storm was ronduit voortreffelijk. Maar Jan Fabricius, wiens naam in verband met dit stuk herhaaldelijk is genoemd, schreef in zijn beste jaren een heel wat pittiger en potiger toneel dan Keuls voorlopig doet.

A cteurstoneel – onder dit zelfde hoofd kan ik ook nog de Boomgaard bespreken van de jonge Engelse schrijver Robert Bolt. In ongunstige zin gebruik ik de term dan niet meer, ik duid er dan mee aan een sterk, aan het melo-

drama grenzend toneelstuk, dat niet nalaat grote indruk te maken, maar toch de nuancering mist, die nodig zou zijn om werkelijk te ontroeren. De verzekeringscontroleur Jim Cherry is een leugenachtige, drinkende en opschepperige mislukkeling. Men kan van deze krachtpatser veel slechts zeggen, maar men kan hem zoals zijn vrouw doet ook zien als een man, die pas goed tot zijn recht zou komen als hij had kunnen worden wat hij zo graag wilde: boomkweker. Hij heeft iets in zich van de dichter, en leeft zich uit in fantasieën over de boomgaard, die hij eens bezitten zal . . . Totdat blijkt dat ook dit maar een uitvlucht is. Als de droom werkelijkheid dreigt te worden, blijft hij liever in het vak, dat hij altijd beweerd heeft te haten. In de voortreffelijke voorstelling, die het Rotterdamse Toneel onder regie van Jan Teulings van dit stuk geeft, wordt deze figuur uitgebeeld door Hans Kaart. Men kan zich nauwelijks voorstellen, dat Sir Ralph Richardson, naar wie het Engelse publiek komt kijken, het in Londen beter doet. En ook het spel van Enny Meunier als zijn vrouw, die wanhopig haar best doet in hem te blijven geloven, verdient de hoogste lof. Ook de bijrollen waren heel goed bezet, in het bijzonder wist Manfred de Graaf te overtuigen als de zoon.

Amphitryon van Max Croiset – dat is toch beslist geen acteurstoneel. Nee, maar ik zou eigenlijk niet weten, wat het wel is. Aan de oude mythe, volgens welke Zeus in de gedaante van Amphitryon diens vrouw Alcmene heeft bezocht en Herakles heeft verwekt, is door Croiset een nieuwe wending gegeven. De hele Zeus komt er niet meer aan te pas. Amphitryon zelf, die de maagd Alcmene tot vrouw heeft gekregen als beloning voor de wraak, die hij haar vader zal verschaffen, heeft zijn belofte haar ongerept naar huis te zullen laten gaan, geschonden en heeft zich een god gevoeld toen hij haar vervolgens overhaalde zich naar zijn „goddelijke” wil te voegen. . . Deze identificatie van Zeus en Amphitryon is op het eerste gezicht een vondst, maar de omstandigheid dat Alcmene in Croisets versie niet van Amphitryon houdt, maakt deze eerste liefdesnacht tot een wat troebele affaire. Stof tot eindeloos heen en weer gepraat geeft het wel. Maar tot niet meer. Toneel is dit met de Vijverberg-prijs bekroonde stuk beslist niet geworden! Men kan zich bij dit cerebrale bedenksel met zijn kwasidiepzinnige dialoog alleen maar hartgrondig vervelen. Dat deed men dan ook, maar . . . men zette er wel een ernstig gezicht bij! Andersens sprookje over „De Kleren van de Keizer” is nog steeds niet verouderd: „Zou ik misschien dom zijn? Dat mag dan geen mens merken!” Elisabeth Andersen en Guus Hermus konden in deze rollen hun vreugde-in-het-spelen zeker niet beleven, maar deden overigens wat zij konden. De tien voorstellingen, die Laseur tegenwoordig nodig heeft om zijn rol te kennen, zal het stuk wel niet halen.

LIBBE VAN DER WAL

*Uit Platonow. Op de voor-
grond v.l.n.r.: Paul
Steenbergen, Annet Nieu-
wenhuizen, Albert van
Dalsum, Myra Ward en
Do van Stek.*

Op de achtergrond: Frans van der Lingen, Johan Valk en Wim de Haas.

H.J.G. viert 10-jarig bestaan

Het christelijk vakantieoord „De Bijenkorf” in Nunspeet herbergde met Pasen bijna 150 H.J.G.-ers die daar bijeengekomen waren voor de jaarlijkse Algemene Vergadering en het feest ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van de Humanistische Jongeren Gemeenschap. Namens het H.V. woonde de heer B. Max de vergadering bij. Hij schonk een enveloppe met inhoud. De Moderne Jeugdraad en de H.J.B. werden vertegenwoordigd door de heren S. Naarden en D. van Kreveld. Het hoofdbestuur van het HV stond niet alleen in haar feestgeschenk. Ook de HV-Gemeenschappen kwamen met het prachtige bedrag van ± f 170(!) terwijl ook HJG-ers een steentje aandroegen. Van dit alles kan nu eindelijk de hoognodige schrijfmachine worden gekocht. Twee HJG-ers kwamen bovendien nog met een pracht stencil-machine aandragen.

Onder al dit feestgedruis had de vergadering niet te lijden... Vele uren werd er vergaderd. Veel kritiek was er op het — fel van zich afbijtende — HB, lof was er ook, in mindere mate. Jaarverslagen van secretariaat en Libertijn-redactie werden goedgekeurd, evenals het beleid van het HB. Slechts het financieel verslag was de heren- en dames-afgevaardigden te gortig. Het werd verworpen. Voor een aantal interne kwesties, o.a. de ledenstand, werd eveneens veel tijd ingeruimd.

(Vervolg van pag. 4)

meenschapsbestuurders krijgen nog één een „pep” op onze congressen maar waar moeten wij, hoofdbestuurders, die vandaan halen?”

's Zaterdagavond brachten Wageningse studenten — ingeleid door prof. dr. R. van Lier — een weinig van de internationale sfeer, die in Wageningen heerst, in het congres. Zij lieten iets zien en horen van de Surinaamse en Zuid-Afrikaanse cultuur, en oogstten daarmee zeer veel succes.

* *

Op de zondagmorgen spraken achtereenvolgens dr. J. P. van Praag, mevrouw D. Heroma-Meilink, mr. dr. H. J. Roethof en prof. dr. J. Stuiveling in een openbare bijeenkomst in de Schouwburgzaal van de „Junushoff”. In hun woorden klonk duidelijk door, dat juist humanisten ernstig verontrust zijn door de grote problemen en dreigingen van deze tijd maar toch ook, dat zij niet — gelijk sommige pessimisten — de toekomst zien als één zwart gat, dat zij ook mogelijkheden-ten-goede zien.

Van Praag legde in zijn korte rede er vooral de nadruk op, dat humanisten geen garantie geven voor de toekomst, maar wel gewetens kunnen wekken. „En dat doen we ook, want in die zin zijn we onruststokers,” zei hij, „we menen, dat de mens zijn problemen niet ontlopen kan; hij moet ze aanvatten met alle inzicht, moed en verlangen, waarover hij beschikt, of aan hun onoplosbaarheid ondergaan. We hebben geen recepten in portefeuille, maar we weigeren ons over te geven, aan sleur, gezapigheid en berusting. Juist daardoor wekken we de krachten, die onze wereld beter bewoonbaar kunnen maken.”

De inleiding van mevrouw Heroma-Meilink kenmerkte zich door diepe ernst en hoge bezieling, die grote indruk wekten. Haar onderwerp „Een toekomst voor onze kinderen” bracht de luisteraars de (moeilijke) taak voor ogen, kinderen te leiden vanuit de veilige beslotenheid van het eigen huis, vanuit de omheinde levenskring, weg van de beschermende moeder en vader naar de grote mensengemeenschap, waar zij hun taak moeten vervullen. „Een plaats in de samenleving, ergens in het eigen land of ver weg in den vreemde, beïnvloed door de situatie van straks, dragend beperkte of wellicht zelfs grote verantwoordelijkheden, zo goed als het

Het congres besloot telegrafisch de minister van Binnenlandse Zaken zijn instemming te betuigen met de brief van het Hum. Verbond terzake van de wijzigingen in de Crematiewet.

Met algemene stemmen werd vervolgens het nieuwe hoofdbestuur gekozen: voorzitter P. Schipper, Velsen; 1e secretaresse mej. H. Eising, Amsterdam; 2e secretaresse mej. A. Leegwater, Amsterdam; 1e penningmeester D. van Rangel-rooij, Den Haag; 2e penningmeesteresse mej. A. van den Berg, Hardinxveld; hoofddred. Libertijn J. H. C. Hardick, Arnhem.

Redactieleden van de Libertijn zijn: mej. Phia Baruch en de heer M. W. Verduyn, beiden te Amsterdam.

Gastsprekers waren er ook. Allereerst Dr. Schuurman, oud-voorzitter van de Wereldfederalistenbeweging over „Internationalisme” en Dr. J. van Praag in een boeiend betoog „Drie generaties humanisme”.

Het UNESCO-centrum had in een der zaaltjes van de Bijenkorf een speciale tentoonstelling voor de HJG ingericht.

De feestviering werd bij dit alles niet vergeten. De avond van de eerste Paasdag deed een cabaretvoorstelling van Amsterdamse HJG-ers de zaal schudden van het lachen. Allerlei zaken werden over de hekel gehaald. Ook

gaat besturend het eigen leven, rijpend naar volwassenheid,” gelijk zij zei.

Mr. Roethof toonde duidelijk aan, dat onze tijd niet wreder, niet gevaarlijker is dan vroegere tijden. Aan een „goede, oude tijd” valt niet te denken, als men leest over de bloedige revoluties en ontzettende oorlogen die soms vrijwel gehele volkeren decimeerden. Roethof stelde tevens vast, dat er van een automatische vooruitgang geen sprake is. „De humanist heeft niet de zekerheid dat het goed komt; hij moet daarvoor vechten,” zei hij, „toch valt er wel in de loop van de tijd een toenemend menselijk verantwoordelijkheidsbesef te onderkennen... De humanist heeft tot taak er toe bij te dragen, dat het uitzicht voor jonge mensen geschapen wordt, hetgeen niet vanzelf gaat. Hij zal daartoe liefde voor de vrijheid en voor de democratische instellingen hebben bij te dragen en onvermoeid moeten streven naar gerechtigheid, vooral ook in de sociale sfeer.”

Prof. Stuiveling legde er de nadruk op, dat de mens het enige wezen is dat geschiedenis kan maken. „De geschiedenis is dan ook een reeks van menselijke handelingen, niet meer, maar vooral ook niet minder. Daarom draagt ook de mens-van-nu de volle verantwoordelijkheid voor de maatschappij-van-morgen.”

Mevrouw M. Th. Leendertz-Hoog en mevr. N. W. van Itallie-Mac Gillavry luisterden de morgen op met zang en pianospel. Van Praag vertolkte, met twee bossen bloemen, de zeer verdiende dank van allen. Een collecte, aan het slot van de bijeenkomst, bracht f 385.02 op.

* *

Zondagmiddag werd, na nog een korte discussie, het voorstel-Brunsum verworpen. Het gesprek-in-een-hoekje tussen mevr. Van Ackooij en van Praag — dat wij toevallig zagen, niet hoorden — had kennelijk de geschilpunten niet overbrugd, anders had „Brunsum” zijn voorstel wel ingetrokken. Enige beraadslaging vergde het voorstel-Amsterdam het hoofdbestuur opdracht te geven in 1959 te komen met Statutenwijzigingen, die het mogelijk zullen maken om de twee jaar congressen te houden. Het hoofdbestuur bleek geen bezwaren te hebben, en het congres besloot dan ook in bovenstaande zin. De tijd, die door het houden van twee-jaarlijkse congressen vrij komt, zal worden gebruikt voor het houden van Studieconferenties of demonstratie-

Verbandsvoorzitter naar Amerika

Wanneer u dit nummer van Mens en Wereld onder ogen krijgt, is de algemeen voorzitter van het Humanistisch Verbond in de Verenigde Staten. Op uitnodiging van de Ethical Union maakt hij een tournee langs de verschillende gemeenschappen. Hij zal in een vijftientigtal spreektbeurten het humanistisch woord laten horen en ook in enkele universiteiten zal hij een redevoering houden. De redactie wenst dr. van Praag veel succes en hoopt dat hij verrijkt en met nieuwe energie geladen in de oude wereld zal terugkeren om zijn taak hier weer op te vatten.

het HV en zelfs de redactie van Mens en Wereld kregen het te verduren. Vanzelfsprekend dienden reclameteksten dit dure program enigszins te dekken. En zo hoorden we o.a. bij de reclame voor een bekende chocoladereep „zelfs minister Staf spaart deze soldaatjes”, „Breng uw vrouw in Extase, neem haar mee, op zondagochtend, naar 't H.V.”, en aanprijzingen van vuur- en beginselvaste schotels. Ook werd er langdurig gedanst. Het was een HJG-bijeenkomst die de deelnemers nog lang zal heugen.

ve bijeenkomsten.

Ook al geen verrassing — zie: behandeling jaarverslagen — leverde discussie en stemming over de begroting 1958 op: enkele eenvoudige vragen en unanieme goedkeuring.

En toen was daar al weer het punt, dat jaarlijks in feite het congres afsluit: de hoofdbestuurverkiezing (de rondvraag is, door de gelegenheid — vooraf tot vragenstellen aan het hoofdbestuur van minder betekenis geworden). Het nieuwe hoofdbestuur wordt gevormd door: Dr. J. P. van Praag, Voorburg, Voorzitter; mr. dr. H. J. Roethof, 's-Gravenhage, Ondervoorzitter; B. J. Max, Amersfoort, Algemeen secretaris; W. C. Koppenberg, Hengelo-O, Penningmeester; dr. H. Bongers, Arnhem, Redacteur; mejuffrouw J. J. Th. Ten Broecke-Hoekstra, 's-Gravenhage; J. Bijleveld, Heemstede; drs. J. H. P. Colpa, Assen; dr. A. L. Constandse, Haarlem; W. Coenders, Deventer; H. A. Derksen, Amsterdam; Th. M. van Erp, 's-Gravenhage; mevrouw D. Heroma-Meilink, Amstelveen; dr. E. Nordlohne, Amsterdam; W. A. van Opijnen, Hengelo-O; dr. D. H. Prins, 's-Gravenhage; dr. B. W. Schaper, Amsterdam; mevr. H. Singer-Dekker, Rijswijk-Z.H.; prof. dr. G. Stuiveling, Hilversum; mevr. A. C. Terpstra-Heinrich, Amsterdam; mevrouw A. Treurniet-Wiersma, 's-Gravenhage; prof. dr. L. G. van der Wal, Delft.

Van Praag sprak nog woorden van afscheid tot de scheidende hoofdbestuur-leden: Th. Polet (die in dienst van het H.V. treedt), dr. Kwee Swan Liat, dr. Stellinga en mr. Waslander. Vooral Waslander sprak hij langdurig toe: deze toch is één der „twintig apostelen” die het H.V. hebben opgericht in 1946; hij is twaalf jaar onafgebroken hoofdbestuurder geweest.

„De rondvraag bracht toch nog één spreker naar voren die veel en hartelijk applaus verwierf: prof. Mazure uit Den Haag die dr. Van Praag — die op uitnodiging van de Amerikaanse Ethical Union een maand naar de V.S. gaat — een goede reis en deze eerste „humanistische zendeling” — zoals Mazure zei — veel succes wenste.

Na een kort, kernachtig sluitingswoord van Van Praag was dan dit twaalfde congres gesloten en haastten de afgevaardigden zich huiswaarts — in alle delen van ons land — om met versterkt élan het kleine en toch zo grote dagelijkse werk te hervatten.

J. VAN STRATEN

Vernieuwer der beeldhouwkunst:

Jacques Lipchitz

De beeldhouwkunst, afhankelijk als ze is van de opdracht, moet uit de aard der zaak conservatiever zijn dan de schilderkunst. In tijden van vormvernieuwing is het de schilderkunst die experimenteert en het pionierswerk verricht, de beeldhouwkunst volgt, enigszins moeizaam. Zeer duidelijk is dit verschijnsel waar te nemen bij de omwenteling, die zich in de aanvang van deze eeuw op het gebied der beeldende kunst voltrokken heeft. Het Fauvisme en het Cubisme in Frankrijk, het Expressionisme in Duitsland zijn in de eerste plaats schildersaangelegenheden geweest, die lang niet onmiddellijk in de gelederen der beeldhouwers weerklank hebben gevonden.

In het geval van het Cubisme komt daar nog wat bij. Het onderzoek van Picasso en Braque naar de mogelijkheden van 'n nieuwe beeldingswijze voltrok zich hoofdzakelijk aan het stilleven: de gitaar, de fles, het glas en de pijp leenden zich gemakkelijker voor de cubistische uitdrukkingswijze dan de menselijke figuur. Maar naar het stilleven gaat de aandacht van de beeldhouwer niet uit. Vandaar dan mede, dat we in de beeldhouwkunst niet zomaar onmiddellijk een weerslag van de cubistische experimenten kunnen aanwijzen.

Een der eerste beeldhouwers die braken met de geijkte opvatting om het cubistisch experiment te wagen, was Jacques Lipchitz, van wiens werk thans een grote overzichtstentoonstelling in het Stedelijk Museum te Amsterdam te zien is.

In 1891 geboren te Druskienike, een klein badplaatsje in Litouwen, kwam hij in 1909 naar Parijs, waar hij, na de uiteraard naturalistische periode van zijn leerjaren, reeds vrij vroeg overging tot een drastisch rechtlijnige opvatting, die laat zien, dat het verbeeldend teken voor deze beeldhouwer meer waarde ging krijgen dan de werkelijkheidsbenadering. Rechthoek in het cubistische vaarwater kwam hij in 1916 door zijn kennismaking met de schilder Juan Gris.

Dan volgt namelijk gedurende een tiental jaren een reeks bronsplastieken, waarin de menselijke figuur op cubistische wijze verbeeld wordt. Wat onmiddellijk opvalt, is de vastberadenheid, waarmee Lipchitz te werk gaat. Er is in hem geen weifeling, nergens wordt de indruk gewekt, alsof Lipchitz tastend en zoekend verder ging. Gesloten, zwaar en krachtig in hun blokachtige opbouw staan deze plastieken voor ons, stuk voor stuk getuigend van een bijzondere vindingrijkheid. Meer en meer ook krijgen ze een zekere demonische geladenheid, als was het Lipchitz er om te doen geweest, in zijn cubistische vormgeving de dreiging van een godenbeeld der Azteken nabij te komen.

Een vergelijking met Zadkine dringt zich hier op. Want ook deze beeldhouwer werd — hoewel later — door het cubisme aangeraakt. Er is echter al direct een verschil. Terwijl men ten overstaan van Lipchitz's werken uit de periode 1916-1925 nooit het gevoel verliest, dat hier een rigoureuze cubistisch programma wordt uitgewerkt, ziet men dat, bij Zadkine het cubisme meegesleurd wordt door een lyrische bevlogenheid. Altijd blijft Zadkine uitgaan van zijn werkelijkheidsbeleving, hij mag bol stellen tegenover hol, opteren voor het massief-geslotene of het opengewerkte, de menselijke figuur vervormen naar een eigen wet, altijd blijft in een houding, een gebaar, de wending van een kopje, het contact met het leven behouden. Hier tegenover is Lipchitz' vormgeving in zijn zuiver cubistische tijd merkwaardig geabstraheerd, naar de

zijde van het leven en de levensverschijnselen zijn deze werken gesloten. Er is nog iets. Bij Zadkine is elk onderdeel, elke vorm, moment in een ritme dat het gehele werk doortrekt. Bij Lipchitz is daarvan geen sprake, erhort iets in de grote ritmische beweging, met het gevolg dat dit werk zwaar blijft van materie en zich nergens verheft tot de orde der spiritualiteit.

En deze verschijnselen: de geslotenheid naar de zijde van het leven en de materiële zwaarte van Lipchitz' cubistische sculpturen bieden waar-

door
P. C. J. REYNE

schijnlijk voldoende verklaringsgrond voor hun demonische werking.

Het is aan te nemen, dat Lipchitz zelf wel de bezwaren van een weinig ritmische ordening gevoeld heeft. Als hij namelijk in 1926 tot zijn zgn. „transparanten” komt en figuren vervaardigt uit golvende banden metaal, dan is dat niet alleen omdat hij zich het probleem stelt van een beeldhouwkunst, voor welke de lege ruimte even zeer van belang is als het in materie uitgedrukte volume. Evenzeer zal het hem er om te doen zijn geweest, het wegen van de materie op te heffen en met de golvende banden, die stijgen en dalen, reiken en wenden, een doorgaand ritme te constitueren. Later zal deze nieuwe verworvenheid dan weer verbonden worden met de

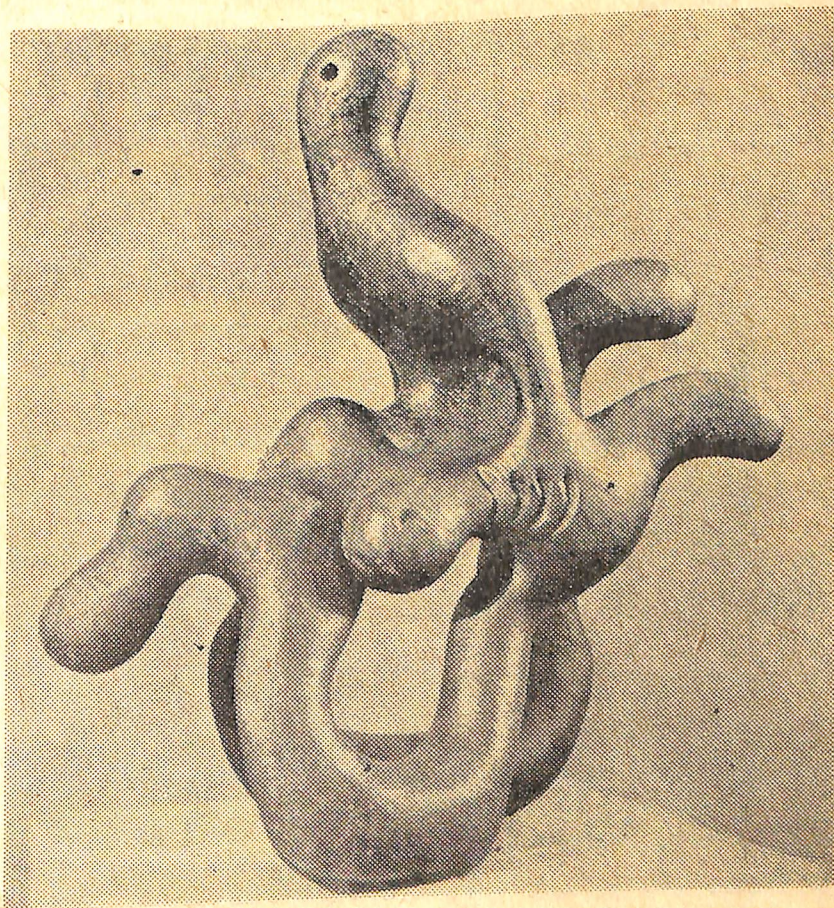
zwaarte van de cubistische figuren, o.a. in de fascinerende abstracte „Figuur” van 1930, die enige jaren geleden op Sonsbeek te zien was.

Al zal hij zich in het vervolg nog wel eens met het volkomen abstracte bezighouden (o.a. Lied der Vocalen, 1931; Myrah, 1942), zijn eigenlijke richting blijkt het niet. Trouwens, ook het statische, zo kenmerkend voor de blokachtige opbouw van zijn figuren in de cubistische periode, vinden we na 1930 bij hem niet meer terug. In plaats daarvan treedt nu de beweging, de felle actie van elkaar tegenstrevende krachten.

Dit brengt in de allereerste plaats een andere motiefkeuze met zich mede. Wat zijn aandacht nu gespannen houdt, is het samengaan van figuren in een strijd, die als een wrede omhelzing, in een omhelzing, die als een blinde tweekamp is. Prometheus, worstelend met een gigantische vogel, Theseus die de Minotaurus verslaat, Europa en de stier die haar meevoert. Het Offer (een priester, die een haan slacht), het is steeds weer de vijandschap tussen mens en dier, die hier verschijnt als het motief van hun innigste verbondenheid. Dit laatste dan vooral ook door de wijze waarop beide gestalten zijn samengesmolten tot één brok sculptuur: de aanrakingsvlakken zijn geworden tot vergroeiingen, samengroeiingen, en een driftige, barok-flakkerende beweging doorvaart het geheel. Krachtige, expressieve deformaties geven aan het silhouet een onrustige bewogenheid, een indruk, die door de hevig geaccidenteerde oppervlakken wordt versterkt.

Een moderne barokkunst, soms met de heftigheid, soms met het pathos, alle barok eigen, maar mannelijk, struis, krachtig en vruchtbaar bovenal door de formele vondsten, waarmee het motief der beweging tot uitdrukking werd gebracht. Een vormvernieuwer van betekenis, dat is Lipchitz zonder enige twijfel.

Zijn stijl is groots en machtig, doch niet meeslepend. Daarvoor blijft zijn plastiek te wegend, te zwaar van stoffelijkheid. Meer dan hij het waarschijnlijk zelf bedoelde, werd daardoor zijn „Omhelzing” karakteristiek: een mensenvorm laag aan de aarde, 'n dubbel-reptiel, machtig, maar blind in zichzelf verstregeld. De opvlucht uit de wereld van de stof ontbreekt.

LANDDAG 11 MEI

De voorjaarslanddag van de Humanistische Stichting Socrates wordt dit jaar gehouden op zondag 11 mei in de gebouwen van de Internationale School voor Wijsbegeerte te Amersfoort en heeft als onderwerp:

Psychologie en Humanistisch mensbeeld

spreeker: Prof. Dr. T. T. ten Have

voorzitter: Prof. Dr. G. Stuiveling

Aanvang 10.30 uur, sluiting 16.15 uur.

Kosten: f 3.-; voor donateurs en contribuanten f 0.60 (alles incl. koffie en thee).

Een lunch kan geserveerd worden voor f 2.60 p.p. incl. Aanmelden en inlichtingen:

HUMANISTISCHE
STICHTING

SOCRATES

Oudegracht 152, Utrecht

RECTIFICATIE

Welke dame is genegen heer te verzorgen, die in bezit komt van flat, kleine plaats, 2 x per jaar auto-kampeertocht door Europa, belangst. voor muziek. Brieven onder no. april 5, bureau van dit blad.

In het Humanistisch conferentie- en vakantiecentrum „De Ark” te Nunspeet is vacant de functie van

MEDEWERKSTER

(Humanistische gezindheid)

Deze functie vereist naast de bereidheid in alle huishoudelijke werkzaamheden te assisteren de tact om met gasten om te gaan.

Salaris nader overeen te komen. Schriftelijke sollicitaties te richten aan Centraal Bureau van het Hum. Verbond, Oude Gracht 152, Utrecht.

Vandaag nog inlichtingen vragen over de nieuwste vorm van levensverzekering, welke is gebaseerd op de kosten van levensonderhoud

DE INDEX-BENADERINGS-POLIS

Levensverzekering Mij. „AURORA”
Herengracht 62, Amsterdam

Verslag I.H.E.U.-congres

Het verslag van het I.H.E.U.-congres gehouden in Londen van 26-31 juli 1957 is tegen betaling van f 5,- verkrijgbaar bij het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond, Oudegracht 152 te Utrecht. Giro nr. 304960.

MENS EN WERELD

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: dr. H. Bonger.

Redactiesecretaris: H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam, Telefoon: 80641.

Administratie, abonnementen en advertenties: Oudegracht 152, Utrecht. Telefoon: 10163. Postgiro 304960, t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht.

Advertentietarieven op aanvraag. Kleine advertenties: f 0,20 per woord. Abonnementsprijs: voor leden van het Humanistisch Verbond f 5,— p. jaar, voor niet-leden f 7,50. Buitenland f 8,—. Losse nummers: f 0,30.

Opvoedingsvragen in school en jeugdbeweging worden beantwoord in een serie radiolezingen van Dr. L. v. Gelder voor de AVRO-microfoon.

„Opvoeding in de school”, „Opvoeding in de jeugdbeweging”.

Ouders en jongeren kunnen hiermede hun voordeel doen.

De tekst van de lezingen is verkrijgbaar bij het Centr. Bureau v.h. Hum. Verbond, Oude Gracht 152, Utrecht. Giro 304960.

Prijs per lezing 25 ct.

Ook Uw buitenkerkelijke buurman interesseert zich voor

„Mens en Wereld”.

Laat het hem lezen en maak hem abonnee!

Ondogmatische Beschouwingen voor XXste Eeuwsche Oud-Kerkelijken e.a. door een Buitenkerkelijke:

Is ons leven belangrijk?	f 0,50	porto	4 c.
Levenshouding	„ 0,50	„	4 c.
Redelijke Religie	„ 0,60	„	8 c.
Het Probleem der Ziel	„ 8,50	„	50 c.
(De ziel beschouwd als het ordenend vermogen van het levende organisme)			
Pneumat-Energetisch Monisme	„ 3,90	„	50 c.
(Filosofie van de eenheid van geest en natuurkracht)			
Geloof	„ 0,50	„	4 c.
Het Gebed	„ 0,50	„	4 c.
De Scheppings- en de Paradijslegende in nieuw licht bezien			
Ons Levensdoel	„ 0,75	„	8 c.
Innerlijke Vrede	„ 0,50	„	4 c.
	„ 0,75	„	4 c.

Deze en andere werken van ir. Felix Ort verkrijgbaar bij: Stichting Felix Ort-Fonds, Heideweg 40, Soest. Postrek. 411958.

VREDESACTIE

Radicaal Pacifistisch Maandblad

onder redactie van Dr. W. J. JONG en H. KUYSTEN

Administratie-adres: Postbus 246, Rotterdam

Postgiro 445129 • Abonnementsprijs f 5.— per jaar

De kerkelijken zorgen voor hun wezen door het instandhouden van weeshuizen etc.

Buiten-kerkelijken zorgen voor hun wezen door zich aan te sluiten bij de

WEEZENKAS

Vereniging op de grondslag van het beginsel:

„Opvoeding zonder geloofsdogma”

Inlichtingen omtrent het lidmaatschap bij de Secretaris W. DE HAAS, Adm. de Ruyterweg 234, Amsterdam-W

CREMATIE

Heeft u reeds een codicil geschreven? Wacht niet tot het te laat is.

Op verzoek worden codicil-formulieren gratis toegezonden.

VERENIGING
VOOR FACULTATIEVE
CREMATIE

Riouwstraat 186, 's-Gravenhage
Telefoon 1700-554797